

УДК 371.378

Оксана Браславська

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розкривається питання теоретичного аспекту формування пізнавальної самостійності як інтегративної якості й здатності особистості до відтворення здобутих знань і вмінь. Встановлено, що саме таке положення сприяє висуненню на перший план проблеми вдосконалення пізнавальної самостійності майбутніх учителів, пошуку ефективних шляхів її формування. Визначено різноманітні погляди науковців на такі поняття як пізнання, пізнавальні процеси, самостійність, самостійна робота, самостійна діяльність, пізнавальна самостійність.

Ключові слова: *пізнавальна самостійність, самостійна робота, пізнавальні процеси, майбутній учитель.*

В статье раскрывается вопрос теоретического аспекта формирования познавательной самостоятельности как интегративного качества и способности личности к воспроизводству полученных знаний и умений. Установлено, что именно это способствует выдвижению на первый план проблемы совершенствования познавательной самостоятельности будущих учителей, поиска эффективных путей ее формирования. Определены различные взгляды ученых на понятие познания, познавательные процессы, самостоятельность, самостоятельная работа, самостоятельная деятельность, познавательная самостоятельность.

Ключевые слова: *познавательная самостоятельность, будущий учитель, самостоятельная работа, познавательные процессы.*

The article deals with the question of theoretical aspects of formation of cognitive independence as integrative quality and ability of the individual to reproduce acquired knowledge and skills. Determined that it contributes to prominence problem of improving cognitive independence of future teachers to find effective ways of formation. Scientists determined different views on the concept of cognition, cognitive processes, autonomy, self-study, self-activity, cognitive independence.

Formation of cognitive independence of the individual occurs in obtaining knowledge during classroom training, and in the process of self-searching and cognitive independence can have both reproductive and creative. That is, it is the realization of developmental education contributes to the cognitive autonomy of the individual, there is the question of our future scientific studies.

Key words: *cognitive independence, future teacher, self-study, cognitive processes.*

Розробка проблеми формування пізнавальної самостійності студентів у процесі навчання складна й різноманітна. Сьогодні прослідковується актуалізація цієї проблеми для вищої школи в зв'язку з поставленими перед нею завданнями і необхідністю її вирішення на сучасному рівні, тому курс на активну самостійну навчальну діяльність студентів стає основою професійної підготовки майбутніх учителів.

Формування компетентності майбутнього вчителя здійснюється за різних форм навчання й, зокрема, у процесі самостійної роботи, в основі якої лежить пізнавальна самостійність як інтегративна якість й здатність особистості до відтворення здобутих знань і вмінь. Саме таке положення сприяє висуненню на перший план проблеми вдосконалення пізнавальної самостійності майбутніх учителів, пошуку ефективних шляхів її формування.

Формулювання мети статті – охарактеризувати теоретичний аспект формування пізнавальної самостійності майбутніх учителів.

Національна доктрина розвитку освіти України, Закон України «Про вищу освіту» пріоритетними напрямками визначають особистісну орієнтацію освіти, компетентнісний підхід, розвиток системи безперервної освіти й освіти упродовж життя та створення умов для формування самостійного наукового пізнання, самоосвіти й самореалізації особистості [18; 28].

За даними державними циркулярами основними якостями особистості вважаються здатність самостійно, швидко, якісно й безперервно удосконалювати свою компетентність у справі, де «компетентність – динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [18, с. 2].

Питаннями організації самостійної роботи, формування пізнавальної самостійності, самовдосконалення особистості займалися вітчизняні й зарубіжні (А. Алексюк, П. Атаманчук, В. Буряк, В. Володько, В. Козаков, М. Солдатенко, В. Швець, І. Шимко, В. Загвязінський, П. Підкасистий та ін.) науковці [1; 4; 7; 8; 16; 19; 32; 41]. Хоча ще сьогодні існує проблема відсутності чітких розмежувань у визначенні понять пізнання, пізнавальні процеси, самостійність, самостійна робота, самостійна діяльність, пізнавальна самостійність.

Пізнавальним діям особистості передує виникнення позитивного емоційного фону, на що звернена особлива увага в науковій теорії пізнання, яка є методологічною основою процесу формування пізнавальної

самостійності. У наукових роботах з філософії пізнання розглядається як активний, творчий процес відображення в свідомості суб'єкта зв'язків і закономірностей об'єктивного світу, як процес перетворення навколишньої дійсності відповідно до потреб суспільства.

Цікавою є думка колективу авторів, які з пізнанням ототожнюють навчально-пізнавальну діяльність, вказуючи на те, що вона є «спеціально організованим ззовні або самим учнем пізнанням з метою оволодіння багатством культури, накопиченої людством» [29, с. 379].

Н. Половнікова, характеризуючи пізнавальні процеси в освіті, відзначає вольову й емоційну налаштованість суб'єкта, прагнення на енергійне оволодіння знаннями [35]. В залежності від умов і критеріїв ефективності навчання Е. Гельфман, М. Холодна, Л. Демидова виокремили методичні парадигми пізнавальних процесів:

Активізуюча – орієнтована на підвищення рівня пізнавальної активності особистості за рахунок включення в навчальний процес проблемних ситуацій, опори на пізнавальні потреби і пізнавальну мотивацію. Ключовий психологічний елемент в рамках цієї парадигми – «пізнавальний інтерес».

Формуюча – передбачає формування пізнавальної діяльності через цілеспрямоване управління процесом засвоєння знань і умінь, гарантуючи появу знань й умінь з наперед заданими якостями. Ключовий психологічний елемент – «розумова дія».

Розвиваюча – спрямована на перебудову навчальної діяльності як на рівні змісту, так і на рівні форми її організації з метою забезпечення появи деяких психологічних новоутворень, що перетворюють особистість безпосередньо в суб'єкта навчальної діяльності. В результаті спостерігається ріст самостійності у вирішенні різноманітних пізнавальних і практичних задач. Ключовий психологічний елемент – «способи діяльності».

Вільна – орієнтована на внутрішню ініціативу особистості, її самостійне визначення інтенсивності й затрат часу на навчальні заняття, вибір засобів навчання. Заохочується імпровізація й еклектика як у змісті, так і в формі викладання. Ключовий психологічний елемент в рамках цієї парадигми – «внутрішня ініціатива й свобода індивідуального вибору».

Збагачувальна – передбачає орієнтацію на актуалізацію й нарощування індивідуальних психологічних ресурсів та врахування реальних психологічних механізмів інтелектуального розвитку особистості. Ключовий психологічний елемент – «індивідуальний пізнавальний досвід» [10, с. 7].

Активізуючу модель підтримує М. Махмутов, який визначає активність як форму прояву пізнавальної самостійності [26]; формуючу – Н. Половнікова, яка вважає, що активність – необхідна умова й зовнішня ознака розвитку самостійності, форма її прояву, результат виховання

[34, с. 25]; розвиваючу – Т. Шамова, яка пізнавальну активність розглядає як ставлення особистості до змісту і процесу пізнання, а самостійність – як реалізацію цього ставлення в дії, яка без активності відбуватися не може [47, с. 31–32]; вільна парадигма закладена в основі робіт О. Савченко, яка стверджує, що пізнавальна активність і пізнавальна самостійність взаємно посилюють одна одну, а за умов розумової активності проявляється самостійність учня, що є внутрішнім стимулом розвитку мислення [38, с. 11; 94].

Самостійність трактуватимемо як внутрішню характеристику пізнавальної діяльності, рівень активності та інтенсивності реалізації творчості. Тобто, самостійність розглядається нами як основна якість особистості майбутнього вчителя, що виявляється у процесі формування власних рішень, активізації мисленнєвої діяльності, відстоюванні переконань, виявленні ініціативи, активності під час виконання практичних завдань. Щодо шляхів формування самостійності то, на думку І. Закірянової, «викладання окремих навчальних дисциплін має бути більш проблемно-орієнтованим; необхідно ширше використовувати рефлексивний підхід у навчанні; стимулювати у студентів розвиток уміння не тільки відповідати на поставлені питання, але й формулювати свої власні запитання по курсу» [17, с. 7].

У середині ХХ ст. поняття «самостійність» науковцями ототожнювалося з «активністю», що свідчить про відсутність загальних підходів до його визначення.

Так Б. Єсіпов, наприклад, визначає самостійність як головну ознаку самостійної роботи [14], Л. Арістова вказує на те, що «самостійність – це здатність особистості учня до діяльності, яка здійснюється без втручання зі сторони» [3, с. 39]. Тобто науковці, говорячи про самостійність, мають на увазі лише діяльність перетворювального характеру, без співпраці вчителя і учня.

Таке розуміння самостійності як здатності до навчальної діяльності без керівництва і допомоги з боку викладача суперечить складному процесу формування цієї якості, так як, на нашу думку, не враховує те, що самостійність як особистісна категорія, постійно розвивається і ускладнюється.

Підтвердження висловленого знаходимо в роботах І. Лернера, який вважає, що учень самостійний, коли він творчо підходить до виконання завдань, поставлених учителем, не лише відтворює, а й «створює, нехай не багато, але щось нове. Тобто самостійна діяльність учнів здійснюється в двох формах:

а) відтворення знань, отриманих від учителя або з навчального посібника;

б) самостійна діяльність з набуття, осмислення і застосування засвоєних знань» [24, с. 50].

Таким чином, різноманіття підходів до сутності самостійності вказує на її залежність від характеру діяльності, форми організації навчання, конкретизації джерел знань, творчого характеру діяльності, мотивів діяльності, її ролі у формуванні мислення тощо. Визначені фактори не виключають один одного, але не дають повної характеристики настільки багатогранного явища як самостійність.

Ми будемо визначати самостійність, перш за все, як здатність мислити й здатність до ініціативної дії; як вольову рису характеру; як якість творчої особистості, що прагне до відкриття нового і наполегливо йде до досягнення мети; як вміння критично сприймати завдання, які виникають і знаходити способи їх вирішення.

Є. Голант, визначаючи самостійність як «вольову рису особистості та вміння творчо підходити до виконання поставлених завдань», її прояв розглядає в трьох ключових аспектах:

- організаційно-технічна самостійність,
- самостійність в процесі пізнавальної діяльності,
- самостійність в практичній діяльності [11, с. 32–44].

Тобто, самостійність залежить від виду діяльності особистості (навчальної, професійної, суспільної тощо). Ця думка підтримується С. Рубінштейном, який розглядає самостійність як стрижневу якість особистості, що проявляється в процесі виконання пізнавальних і практичних завдань за мінімальної допомоги і передбачає свідому вмотивованість та обґрунтованість дії. Автор вказує на те, що «Несхильність до впливу інших є справжнім проявом самостійної волі, оскільки людина вбачає об'єктивні підстави для того, щоб чинити так, а не інакше» [36, с. 15].

До вирішення проблеми формування пізнавальної самостійності студентів простежуються різноманітні підходи, адже їх активна самостійна діяльність є основою сучасної професійної підготовки. Крім того варто зазначити, що пізнавальна самостійність передбачає формування в них навичок самостійної діяльності як у навчальному процесі так і в подальшій професійній діяльності. Щоб розібратися в сутності понять «самостійність», «пізнавальна самостійність», в їх специфіці для педагогіки вищої школи необхідно розглянути деякі психолого-педагогічні аспекти проблеми.

Основоположником теорії формування самостійності вважають К. Ушинського, який визначав її як якість особистості, яка полягає, головним чином, в самостійності мислення і формується в процесі самостійної діяльності учня під керівництвом вчителя, «самостійність ж думки впливає тільки з самостійно набутих знань» [44, с. 276].

Особливий інтерес проблема самостійності особистості викликала у педагогів початку ХХ ст. у зв'язку з постановою нових вимог до виховання особистості, формування в ній ініціативи, активності, здатності самостійно діяти. Дослідник проблеми самостійності в дидактиці початку ХХ століття

С. Єгоров вказує на те, що «Активність і здатність самостійно мислити є гранично широкими психолого-педагогічними категоріями, які вказують на ставлення учня до навчання, характер його навчальної діяльності» [13, с. 71]. Автор пояснює це тим, що основними принципами навчання були принципи систематичності, свідомості, індивідуального підходу та переважанням вербальних методів навчання, коли головним джерелом знань вважалось слово вчителя.

Особлива увага відводиться теорії поетапного формування розумових дій особистості (П. Гальперін, Н. Талізін та ін.) в якості основи її пізнання [9; 42].

На думку вчених формування розумових дій здійснюється опосередковано через «етапи знайомства особистості з об'єктивними умовами дії та складання схеми орієнтовної основи дії», здобуття умінь, де роль викладача полягає в створенні умов пізнавальної діяльності й управлінні нею [9, с. 86].

Здійснюючи аналіз тенденцій суспільного розвитку, М. Скаткін визначає, що «Для успішної участі у творчій діяльності, в яку з кожним роком буде задіюватися все більша кількість працівників, вимагаються не лише широкі й глибокі загальноосвітні і політехнічні знання, але й розвинене самостійне творче мислення» [40, с. 7], яке виступає передумовою до формування пізнавальної самостійності студентів.

Сучасний дослідник О. Петунін визначає самостійність як рису особистості, «яка проявляється в умінні здобувати нові знання, опановувати новими методами пізнавальної та практичної діяльності і використовувати їх для вирішення на основі вольових зусиль будь-яких життєвих проблем» [31, с. 13].

Закладаючи в самостійну роботу розумову активність й творчість Р. Лемберг, наполягає на розвитку таких особистісних якостей учнів під час навчально-виховного процесу як самостійне судження та ініціатива [22]. Розкриваючи дидактичні умови організації самостійної навчальної роботи студентів, сучасна дослідниця І. Шимко визначає знання як результат або продукт мислення, стверджуючи, що «поза мисленням пізнавальна діяльність студентів неможлива, а їх мислення інтенсивно розвивається в процесі навчання, тобто в навчальній діяльності [48, с. 48]. Головною ознакою самостійної пізнавальної діяльності студента, на думку А. Беляєвої, є не тільки діяльність без безпосередньої участі викладача, а в першу чергу, поєднання в цій діяльності функцій переведення інформації в знання й умінь та керування цією діяльністю [6, с. 105].

У своїх дослідженнях П. Підкасистий вказує на те, що самостійна робота є специфічним педагогічним засобом організації самостійної пізнавальної діяльності і, зокрема «самостійні роботи, які розглядаються як штучні педагогічні конструкції, постають у навчанні як специфічні педагогічні засоби організації самостійної діяльності учнів і керування нею

у навчальному процесі» [32, с. 228].

Крім того, А. Алексюком сутність самостійних робіт визначено особливостями поставлених у них навчально-пізнавальних завдань, у зв'язку з чим самостійна робота – це не самостійна діяльність студента щодо засвоєння навчального матеріалу, а особлива система умов навчання, яку організовує викладач відповідно до змісту конкретного навчального предмета та методики його викладання [1, с. 57].

Головними ознаками самостійної роботи студента є виділення у навчально-виховному процесі спеціального часу, наявність чітко сформульованих викладачем завдань, відсутність його особистої участі. Думку про постановку самостійної роботи в один ранг з іншими формами навчально-виховного процесу підтримує В. Мороз і наголошує на тому, що «самостійна навчальна робота студентів, як і робота під безпосереднім керівництвом викладача, підпорядковується правилам і нормам педагогічної технології» [27, с. 39].

На думку Ю. Кулюткіна, самостійну освітню діяльність побудовано на механізмах рефлексії, що дозволяє студенту керувати процесом навчання, здійснюючи самоаналіз, самопланування, самоздійснення, самооцінку [21].

В. Хрипун самостійну діяльність розуміє як самодетерміновану, самомотивовану, самопрограмовану пізнавальну діяльність, яка реалізована у вигляді системи самостійних пізнавальних дій і зумовлена рівнем розвитку інших пізнавальних процесів та емоційно-вольової сфери [46, с. 9].

У той же час діяльність в цілому розглядається як активність особистості, що викликана:

- мотивами й цілями (О. Леонт'єв [23], І. Підласий [33]);
- спілкуванням, пізнанням, навчанням (В. Давидов [12], І. Лернер; [25]);
- психологічним розвитком, де діяльність виступає обов'язковою умовою розвитку особистості (Б. Анан'єв [2], Н. Кузьміна [20], Ю. Кулюткин [21]).

Ми підтримуємо визначені підходи науковців і вбачатимемо у самостійній діяльності цілеспрямованість, усвідомленість характеру і активність у взаємодії зі світом у якому вона проживає (навчається, спілкується, працює) з метою досягнення мети для задоволення суспільних й особистісних потреб.

В. Атаманюк, Р. Гуревич вказують: «У процесі навчання повинен відбуватися саморозвиток майбутнього фахівця, а педагог повинен ненав'язливо йому у цьому допомагати, водночас спонукаючи до подальшого розвитку, а також створювати йому найкращі умови для самостійного оволодіння знаннями» [5, с. 62]. Думка підтримується О. Савченко, яка зіставляючи різні підходи до класифікації ключових умінь із новими цілями шкільної освіти, дійшла висновку, що педагогічно доцільно виділити як об'єкт спеціального формування ключову

компетентність: «уміння учнів самостійно вчитися» [37, с. 38], яка ґрунтується на загально-навчальних вміннях, серед яких науковець виділяє навчально-організаційні, навчально-інформаційні, навчально-інтелектуальні та контрольно-оцінні, рефлексивні вміння та навички [37, с. 41].

К. Ушинський у своїх працях розглядав філософські, психолого-дидактичні й фізіологічні положення мети й предмету самостійної діяльності, визначаючи їх як прагнення людини до активності; в процесі навчання радив застосовувати прийоми викладання, що спрямовані на формування самостійності учнів [43].

Самостійна пізнавальна діяльність студентів, на думку С. Переяславської – це «різновид діяльності особистості, в основі якої лежить пізнавальна самостійність і активність, і яку реалізовано у вигляді системи самостійних пізнавальних дій, що спрямовані на досягнення визначених цілей» [30, с. 26].

Якісною характеристикою інтелектуальних здібностей студента до навчання, яка забезпечує в подальшому його діяльне бажання постійно оволодівати знаннями і застосовувати їх на практиці є пізнавальна самостійність.

І. Харламов визначає пізнавальну самостійність й активність як стан студента, який характеризується прагненням до навчання, розумовою напругою та проявом вольових зусиль у процесі здобуття знань [45, с. 91]; П. Підкасистий розглядає її як систему, яка містить змістовний аспект (знання, виражені в поняттях або образах сприйняття й уявлень); оперативний (різноманітні дії, оперування вміннями, прийомами, у зовнішньому та внутрішньому плані дій); результативний аспект (нові знання, способи рішень; новий соціальний досвід, ідеї, погляди, здібності та якості особистості) [32, с. 108]; Г. Щукіна розглядає пізнавальну самостійність як особистісну характеристику, що визначає її інтелектуальний, емоційний і мисленнєвий розвиток у процесі пізнання, що проходить в декілька етапів: залучення особистості до навчально-пізнавальної діяльності; функціонування мисленнєвих й емоційних процесів по мірі набуття знань, умінь і навичок; прояв вольових зусиль для засвоєння важливого навчального матеріалу; закріплення звички займатися мисленнєвою діяльністю; поступовий розвиток у такій діяльності, яка потребує напруження думки, почуттів і волі [49]; О. Жорник – як «здатність особистості, яка проявляється в готовності власними силами здійснювати цілеспрямовану пізнавальну діяльність» [15, с. 37].

Тобто, ми погоджуємося з твердженнями науковців, й визначаємо пізнавальну самостійність як елемент мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до навчальної діяльності, що сприяє формуванню у них умінь самостійної постановки цілей навчання, пошукової діяльності, самостійної ініціативи. Основне в розв'язанні цієї проблеми – вийти на рівень індивідуального пізнавального досвіду, який співвідноситься із самостійним

цілеполяганням, осмисленням суперечностей, постановкою для себе нової пізнавальної задачі та вирішення її з допомогою самостійних пізнавальних дій.

У навчально-виховному процесі ВНЗ організацію самостійної пізнавальної діяльності студентів А. Алексюк пропонує поділяти на систематичну (розподілену за днями невеликими частинами) та акордну (розподілену на тривалий час) [1, с. 436]. На нашу думку, отримані студентом знання, поняття, образи і є новим соціальним досвідом, що здобувається під час навчання, тому важливими рисами пізнавальної самостійності як цілісного динамічного педагогічного процесу виділяємо змістовну (зовнішню) самостійність, що характеризується відтворювальними вміннями і процесуальну (внутрішню), яка кінцевим результатом передбачає сформованість самостійних дослідницьких умінь.

Формування пізнавальної самостійності особистості відбувається як при отриманні знань під час аудиторного навчання, так і в процесі самостійного їх пошуку, а пізнавальна самостійність може мати як відтворювальний, так і творчий характер. Тобто, саме реалізація розвиваючого навчання сприяє формуванню пізнавальної самостійності особистості, що постає питанням наших подальших наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підруч. для студ. та асп. / А. М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
2. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды : в 2 т. / Б. Г. Ананьев; под. ред. А. А. Бодалева, Л. Ф. Ломова. – М. : Педагогика, 1980. – Т. 1. – 1980. – 230 с.
3. Аристова Л. П. Активность учения школьника [Текст] / Л. П. Аристова. – М. : Просвещение, 1968. – 39 с.
4. Атаманчук П. С. Управління продуктивною навчально-пізнавальною діяльністю на основі об'єктивного контролю / П. С. Атаманчук, В. В. Мендерецький // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 3. – С. 5–18.
5. Атаманюк В. В. Самостійна робота у вищому навчальному закладі / В. В. Атаманюк, Р. С. Гуревич // Наукові записки. Серія : Педагогіка і психологія. – Вінниця. – 2002. – Вип. 6. – Ч. 1. – С. 61–64.
6. Беляева А. Управление самостоятельной работой студентов / А. Беляева // Высш. образование в России. – 2003. – № 6. – С. 105–109.
7. Буряк В. Самостійна робота як системоутворюючий елемент навчальної діяльності студентів / Володимир Буряк // Вища шк. – 2008. – № 5. – С. 10–23.
8. Володько В. М. Самостійна пізнавальна діяльність студентів : метод. рек. / В. М. Володько, М. М. Солдатенко та ін. – К. : ІСДО, 1993. – 52 с.
9. Гальперин П. Я. Психология мышления и учения о поэтапном формировании умственных действий [Текст] / П. Я. Гальперин // Исследование мышления в советской психологии. – М., 1966. – С. 80–100.

10. Гельфман Э. Г., Холодная М. А., Демидова Л. Н. Психологические основы конструирования учебной информации (проблема интеллектоемких технологий преподавания) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_buks/pedagog/hrist2/04.php
11. Голант Е. Я. О развитии самостоятельности и творческой активности учащихся в процессе обучения [Текст] / Е. Я. Голант // Воспитание познавательной активности и самостоятельности учащихся: Учен. зап. Казанского пед. института. Вып.67, сб.2 (ч.1) – Казань, 1968. – С.32–44.
12. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения: опыт теоретического и экспериментального психологического исследования / В. В. Давыдов. – М. : Педагогика, 1986. – 239 с.
13. Егоров С. Ф. Проблема активности и самостоятельности учащихся в дидактике конца XIX и начала XX в [Текст] / С. Ф. Егоров. – М. : 1965. – С. 70–71.
14. Есипов Б. П. Самостоятельная работа учащихся на уроках [Текст] / Б. П. Есипов. – М. : Учпедгиз, 1961. – 239 с.
15. Жорник О. Формування пізнавальної активності учнів у процесі спільної ігрової діяльності / О. Жорник // Рідна шк. – 2000. – № 3. – С. 37–39.
16. Загвязинский В. И. Принципы исследования самостоятельной работы студентов / В. И. Загвязинский, В. С. Бабкина // Актуальные проблемы развития самостоятельной учебной деятельности студентов: сб. науч. ст. / под ред. Л. Г. Вяткина. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1987. – С. 23–34.
17. Закір'янова І. А. Формування соціокультурної компетентності у майбутніх вчителів іноземної мови в процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / Закір'янова І. А. – К., 2006. –19 с.
18. Закон про вищу освіту [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіційний веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
19. Козаков В. А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение : учеб. пособие / В. А. Козаков. – К. : Высш шк., 1990. – 248 с.
20. Кузьмина Н. В. Очерки психологии труда учащегося. Психологическая структура деятельности учащегося и формирование его личности / Н. В. Кузьмина. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1967. – 183 с.
21. Кулюткин Ю. Н. Психология обучения взрослого / Ю. Н. Кулюткин. – М. : Просвещение, 1985. – 128 с.
22. Лемберг Р. Г. О самостоятельной работе учащихся / Р. Г. Лемберг // Сов. педагогика. – 1962. – № 2. – С. 15–27.
23. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.

24. Лернер И. Я. О познавательных задачах в обучении гуманитарным наукам [Текст] / И. Я. Лернер // Народное образование. – 1966, № 3 – С. 34–41.
25. Лернер И. Я. Процесс обучения и его закономерности / И. Я. Лернер. – М. : Знание, 1980. – 96 с.
26. Махмутов М. И. Развитие познавательной активности и самостоятельности учащихся в школах Татарии. – Казань : Таткнигоиздат, 1963. – 80 с.
27. Мороз В. Д. Самостійна навчальна робота студентів / Віктор Дмитрович Мороз. – Х. : ХМК, 2003. – 64 с.
28. Національна доктрина розвитку освіти України // Професійно-технічна освіта. – 2002. – № 3. – С. 2–8.
29. Педагогика : учеб. пособие для студентов пед. учеб. заведений / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. – 4-е изд. – М. : Шк. пресса, 2002. – 512 с.
30. Переяславська С. О. Організація самостійної пізнавальної діяльності майбутніх учителів інформатики в умовах застосування мультимедійних елементів дистанційного навчання дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Переяславська Світлана Олександрівна. – Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, 2011. – 274 с.
31. Петунин О. В. Формирование познавательной самостоятельности старших школьников в процессе углубленного изучения предметов естественнонаучного цикла [Текст]: Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Олег Викторович Петунин. – Кемерово, 2002. – 24 с.
32. Пидкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении. Теоретико-экспериментальное исследование / П. И. Пидкасистый. – М. : Педагогика, 1980. – 240 с.
33. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс : учеб. для студентов пед. вузов: в 2 кн. / И. П. Подласый. – М. : ВЛАДОС, 2000. – Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. – 2000. – 576 с.
34. Половникова Н. А. Воспитании познавательной самостоятельности. – Казань: Таткнигоиздат, 1968. – 203 с.
35. Половникова Н. А. Система воспитания познавательных сил школьников. – Казань: КГПИ, 1975. – 101 с.
36. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии [Текст]: учебное пособие для высших пед. завед. ун-тов. 2-е изд / С. Л. Рубинштейн. – М. : Пед. изд., 1946. – 525 с.
37. Савченко О. Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти / О. Я. Савченко // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / Під заг.ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – С. 34–46.

38. Савченко О. Я. Развитие познавательной самостоятельности младших школьников. – К. : Рад. шк., 1982. – 176 с.
39. Савченко О. Я. Формирование познавательной самостоятельности младших школьников. – Автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Киевский гос. пед. ин-т. – К., 1984. – 48 с.
40. Скаткин М. Н. Проблемы современной дидактики. 2-е изд. / Михаил Николаевич Скаткин – М.: Педагогика, 1984. – 96 с. (Воспитание и обучение. Б-ка учителя)
41. Солдатенко М. М. Методологічні аспекти організації самостійної пізнавальної діяльності студентів / М. М. Солдатенко // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2002. – № 2. – С. 24–30.
42. Талызина Н. Ф. Управление процессом усвоения знаний [Текст] / Н. Ф. Талызина. – М., 1975. – 343 с.
43. Ушинский К. Д. Проблемы педагогики / К. Д. Ушинский ; сост. и коммент. Э. Днепров. – М. : Изд-во УРАО, 2002. – 592 с.
44. Ушинский К. Д. Сочинения [Текст] / К. Д. Ушинский. – М.: Изд-во АНП РСФСР, 1948. – Т.8. – 776 с.
45. Харламов И. Ф. Некоторые вопросы совершенствования вузовского обучения [Текст] / И. Ф. Харламов // Сов. педагогика. 1981. – №5. – С. 86–93.
46. Хрипун В. М. Організація самостійної пізнавальної діяльності студентів на практичних заняттях педагогіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. М. Хрипун. – К., 1996. – 24 с.
47. Шамова Т. И. Активизация учения школьников. – М. : Педагогика, 1982. – 208 с.
48. Шимко І. М. Дидактичні умови організації самостійної навчальної роботи студентів вищих навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Шимко Ія Миколаївна. – Кривий Ріг, 2003. – 199 с.
49. Щукина Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе: Учебн. пособие для пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1979. – 160 с.